



LATVIJAS VALSTS PREZIDENTS

VALSTS PREZIDENTA PAZIŅOJUMS

Rīgā

2021. gada 26. aprīlī

Nr. 7

Par latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas lomu augstākajā izglītībā un zinātnē

A. Par 2021. gada 8. aprīlī pieņemtā likuma “Grozījumi Augstskolu likumā” izsludināšanu, neraugoties uz tā būtiskajiem trūkumiem

I

Satversmes tiesa ar 2020. gada 11. jūnija spriedumu atzina Augstskolu likuma 56. panta trešo daļu un pārejas noteikumu 49. punktu, ciktāl šīs normas attiecas uz privātajām augstskolām, to mācībspēkiem un studējošiem, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 112. un 113. pantam un spēkā neesošu no 2021. gada 1. maija (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 11. jūnija sprieduma lietā Nr. 2019-12-01 nolēmumu daļas 3. punktu*).

Augstskolu likuma 56. panta trešā daļa bija vērsta uz latviešu valodas kā valsts valodas pozīciju nostiprināšanu augstākajā izglītībā, paredzot, ka augstskolās un koledžās studiju programmas īsteno valsts valodā un pieļaujot tikai atsevišķus, likumā tieši noteiktus izņēmumus no šā principa.

Satversmes tiesa spriedumā likumdevējam deva laiku līdz 2021. gada 1. maijam, lai tas veiktu nepieciešamos grozījumus Augstskolu likumā.

Lai izpildītu šo Satversmes tiesas spriedumu, Saeima 2021. gada 8. aprīlī pieņēma likumu “Grozījumi Augstskolu likumā” (13. Saeimas likumprojekts Nr. 1019/Lp13).

Arī Saeimas 2021. gada 8. aprīlī pieņemtajā likumā “Grozījumi Augstskolu likumā” ir saglabāts princips, ka augstskolās un koledžās studiju programmas īsteno valsts valodā, pašam likumdevējam paredzot izņēmumus, kad pieļaujama svešvalodu izmantošana augstākajā izglītībā.

Atbilstoši Satversmē noteiktajam gan līdzšinējais Augstskolu likuma 56. pants, gan Saeimas pieņemtā jaunā Augstskolu likuma 56. panta redakcija paredz latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas lietojumu augstākajā izglītībā.

II

Tomēr Saeima ar 2021. gada 8. aprīļa likumu ir pieļāvusi iespēju sašaurināt valsts valodas lietojumu augstākajā izglītībā, paredzot augstskolām noteikt plašākas iespējas svešvalodu lietojumam augstskolu un koledžu īstenotajās studiju programmās, nesabalansējot to ar konstitucionālo pienākumu nodrošināt pilnvērtīgu valsts valodas lietojumu visās dzīves jomās, tostarp augstākajā izglītībā un zinātnē.

Nosakot pieļaujamos izņēmumus no valsts valodas lietojuma augstākajā izglītībā, Saeima pieļāvusi nopietnas saturiskas un procesuālas kļūdas, kuru dēļ vien man būtu jāprasa likuma otrreizēja caurlūkošana.

Tajā pašā laikā man ir jāņem vērā, ka Saeimas 2021. gada 8. aprīļa likumam “Grozījumi Augstskolu likumā” ir jāstājas spēkā 2021. gada 1. maijā, lai Augstskolu likumā neveidotos robs attiecībā uz valsts valodas lietojumu augstskolu un koledžu īstenotajās studiju programmās.

Ja jaunā Augstskolu likuma 56. panta redakcija 2021. gada 1. maijā nestātos spēkā, un atbilstoši Satversmes tiesas lemtajam līdzšinējais regulējums zaudētu savu spēku, tad vairs nebūtu spēkā nekādi likuma noteikumi, kas nodrošinātu valsts valodas lietojumu privāto augstskolu īstenotajās studiju programmās. Tas nopietni apdraudētu valsts valodas aizsardzību.

Tādu situāciju pēc 2021. gada 1. maija es nevēlos un nedrīkstu pieļaut. Tas ir vienīgais iemesls, kādēļ atbilstoši Satversmes 69. pantam esmu izsludinājis Saeimā 2021. gada 8. aprīlī pieņemto likumu “Grozījumi Augstskolu likumā”, neraugoties uz tā būtiskajiem saturiskajiem un procesuālajiem trūkumiem, uz kuriem šeit turpinājumā norādīšu. Izsludinot šo likumu, vēlos izteikt savu vērtējumu par nepieciešamību stiprināt latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas pozīcijas augstākajā izglītībā un zinātnē un ieteikt konkrētus priekšlikumus, kādā veidā tas nekavējoši būtu veicams.

B. Par labas likumdošanas principa nodrošināšanu

III

Satversmes tiesa lietā Nr. 2019-12-01 apstrīdēto Augstskolas likuma normu (t.i., likuma 56. panta līdzšinējo redakciju) pieņemšanas procesu ir vērtējusi kritiski (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 11. jūnija spriedumu lietā*

Nr. 2019-12-01). Viens Satversmes tiesas tiesnesis spriedumam pat pievienojis atsevišķās domas, argumentējot, ka lietā apstrīdētās normas nav pieņemtas pienācīgā kārtībā, jo būtiski pārkāptas labas likumdošanas principa prasības (*sk. Satversmes tiesas tiesneša Artūra Kuča 2020. gada 25. jūnija atsevišķās domas lietā Nr. 2019-12-01*).

Satversmes tiesa secināja, ka likumdevējs, pieņemot lietā apstrīdēto regulējumu, nemaz nav apsvēris iespējas izmantot citus pieejamos alternatīvos līdzekļus leģitīmā mērķa – valsts valodas lomas stiprināšanai augstākajā izglītībā – sasniegšanai, kas būtu saudzējošāki un mazāk aizskartu privāto augstskolu, to mācībspēku un studējošo tiesības, kā arī nav izvērtējis šādu alternatīvu līdzekļu piemērotību leģitīmā mērķa sasniegšanai (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 11. jūnija sprieduma lietā Nr. 2019-12-01 35.2. punktu*).

Vienlaikus Satversmes tiesa uzsvēra, ka likumdevējam ir plaša rīcības brīvība, pašam izraugoties risinājumu, kas visas sabiedrības interesēs racionāli, taisnīgi un samērīgi līdzsvarotu valsts valodas izkopšanu un attīstību augstskolās ar augstskolu autonomiju, kā arī augstskolu, to mācībspēku un studējošo tiesībām. Satversmes tiesa likumdevējam deva laiku līdz 2021. gada 1. maijam, lai tas varētu pienācīgā likumdošanas procesā apspriest un pieņemt nepieciešamo regulējumu (*sk. turpat 36. punktu un nolēmumu daļas 3. punktu*).

IV

Satversmes tiesa vienmēr, arī šajā spriedumā, uzsvērusi, ka tās uzdevums nav aizstāt likumdevēja rīcības brīvību ar savu viedokli par racionālāko risinājumu, kā arī to, ka Satversmes tiesai nav jānorāda visi iespējamie saudzējošākie līdzekļi (*sk. turpat 35. punktu*).

Satversmes tiesa spriedumā veikusi precīzas atrunas par likumdevēja plašo rīcības brīvību, tam veicot Augstskolu likuma pilnveidošanu Satversmes tiesas sprieduma izpildei. Tāpat Satversmes tiesa sprieduma 35.1. un 35.2. punktā minējusi iespējamus citus saudzējošākus līdzekļus leģitīmā mērķa sasniegšanai, kas izskanējuši lietas izskatīšanas gaitā. Taču Satversmes tiesa tos nav vērtējusi pēc būtības un nav izteikusies par labu kādam no tiem, rūpīgu un detalizētu attiecīgā jautājuma izvērtēšanu atstājot likumdevējam.

Šā jautājuma rūpīga izvērtējuma vietā, kas bija jāpaveic pienācīgā likumdošanas procesā, likumā “Grozījumi Augstskolu likumā” ir mehāniski pārņemts viens no spriedumā pieminētajiem variantiem. Lai arī Satversmes tiesa ir sagaidījusi no likumdevēja pienācīgu visu iespējamo risinājumu izvērtēšanu, likumdevējs to nemaz nav darījis.

Likumā “Grozījumi Augstskolu likumā” ietvertais risinājums nemaz nav vērtēts plašākā visa sprieduma un Satversmes sistēmas kontekstā. Tāpat likumdevējs nav pārbaudījis izvēlēto risinājuma saderību ar latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas konstitucionālo rangū un veikto grozījumu iespējamo ietekmi uz latviešu valodas lietojumu un svaru augstākajā izglītībā.

V

Satversmes tiesa 2020. gada 11. jūnija sprieduma izpildei atvēlēja gandrīz gadu laiku. Tajā pašā laikā Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisija attiecīgo likumprojektu iesniedza izskatīšanai Saeimā tikai 2021. gada 24. martā, lūdzot to atzīt par steidzamu, kas varētu nodrošināt piedāvāto grozījumu spēkā stāšanos 2021. gada 1. maijā.

Tas saistāms ar apstākli, ka Izglītības un zinātnes ministrija nebija savlaikus sagatavojusi Satversmes tiesas sprieduma izpildei nepieciešamo likumprojektu, kura apspriešanu Saeima varētu pienācīgi veikt bez steidzamības noteikšanas (*sk. Latvijas Republikas 13. Saeimas ziemas sesijas četrdesmit pirmās (attālinātās ārkārtas) sēdes 2021. gada 25. martā stenogrammu*).

Likumprojektam “Grozījumi Augstskolu likumā” steidzamība tika noteikta ar vienkāršu balsu vairākumu (*sk. turpat*). Savukārt galīgajā lasījumā likums tika pieņemts 2021. gada 8. aprīlī (*sk. Latvijas Republikas 13. Saeimas pavasara sesijas ceturtās (attālinātās ārkārtas) sēdes 2021. gada 8. aprīlī stenogrammu*).

Ņemot vērā likuma regulējuma būtisko ietekmi uz valsts valodas pilnvērtīgu lietojumu augstākajā izglītībā, kas ir Satversmē noteiktā latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas statusa jautājums un skar Latvijas valsts konstitucionālos pamatus, varu tikai piekrist deviņu 13. Saeimas deputātu lūgumā par likuma otrreizēju caurlūkošanu minētajam argumentam, ka šāda sasteigta likumprojekta virzība steidzamības kārtībā, plašāku diskusiju trūkums par tajā piedāvātajiem risinājumiem, kā arī ierobežotās iespējas rūpīgam piedāvāto risinājumu izvērtējumam un iespējamu alternatīvu apsvēršanai vērtējama ārkārtīgi kritiski (*sk. 13. Saeimas deputātu Edgara Kucina, Jāņa Urbanoviča, Borisa Cileviča, Artūra Rubika, Vladimira Nikonova, Ivana Klementjeva, Regīnas Ločmeles, Jāņa Tutina un Valērija Agešina 2021. gada 14. aprīļa vēstuli Valsts prezidentam*).

VI

Ļoti kritiski vērtēju to, ka mūsu valsts valodas un augstākās izglītības politikām principiāli svarīgu jautājumu likumdošanas ceļā risina pēdējā brīdī steidzamības kārtībā. Satversmes tiesas sprieduma izpilde, kas skar nepieciešamību līdzsvarot būtiskas konstitucionālās vērtības un atrast pārdomātu un jēdzīgu risinājumu, prasa laiku gan attiecīgā likumprojekta izstrādei, gan arī tā apspriešanai un izvērtēšanai.

Labas likumdošanas princips prasa, lai likumdevējs pats izvērtētu apspriežamā likumprojekta atbilstību Satversmei, vispārējiem tiesību principiem, Eiropas Savienības tiesībām un Latvijas starptautiskajām saistībām (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta sprieduma lietā Nr. 2018-11-01 18.1. punktu*). Tāpat likumdevējam ir jāpārlicinās par to, vai izraudzītais risinājums atbilst Satversmes tiesas lemtajam, jo īpaši Satversmes tiesas

sprieduma izpildes gadījumā (sk. *Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2017-17-01 22.3. punktu*).

Labā likumdošanas procesā likumdevējam ir pienācīgi jāapspriež un jāizvērtē iespējamās tiesiskā regulējuma alternatīvas (sk. *Satversmes tiesas 2017. gada 19. oktobra sprieduma lietā Nr. 2016-14-01 25.2. punktu*), kā arī jāizvērtē nozaru speciālistu izteiktās riska prognozes un jāveic savlaicīgi riska novērtēšanas pasākumi (sk. *Satversmes tiesas 2010. gada 22. jūnija sprieduma lietā Nr. 2009-111-01 29.3. punktu*). Demokrātiskā tiesiskā valstī likumdevējam ir pienākums savlaicīgi un pienācīgi konsultēties ar ieinteresētajām personām (sk. *Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta sprieduma lietā Nr. 2018-11-01 18.1. punktu*).

Labā likumdošanas procesā likumdevējs pieņem pārdomātu un rūpīgi izsvērtu regulējumu, kas ir vērsts uz ilgtspējīgu attīstību (sk.: *Levits E. Laba likumdošana un parlamenta zinātniskais dienests. Grām.: Levits E. Valstsgriba. Idejas un domas Latvijai. 1985 – 2018. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 735. - 737.lpp.*).

Saeimai ir jānodrošina savlaicīga, pienācīga un kvalitatīva Satversmes tiesas spriedumu izpilde likumdošanas procesā. Tas ir likumdevēja pienākums un atbildība demokrātiskā tiesiskā valstī (sk. arī: *Valsts prezidenta Egila Levita komentārs Satversmes tiesas organizētajā “Konstitucionālo ideju domnīcā”*. <https://www.president.lv/lv/jaunumi/zinas/valsts-prezidenta-egila-levita-komentars-satversmes-tiesas-organizetaja-konstitucionalo-ideju-domnica-26521>).

Steidzamības kārtībā ir teju neiespējami nodrošināt labas likumdošanas principam atbilstošu likumdošanas procesu, it īpaši, ja likumdevējam nepieciešams izlemt Satversmes tiesas sprieduma izpildes jautājumu, kas skar komplicētus un visai sabiedrībai būtiskus jautājumus.

Pieņemtais likums “Grozījumi Augstskolu likumā” pavisam noteikti nav uzskatāms par labāko paraugu, kādā veidā likumdevējam vajadzētu izpildīt Satversmes tiesas spriedumus atbilstoši labas likumdošanas principa prasībām. Tāpat šis likums uzrāda pietiekami nopietnas problēmas ar Satversmes tiesas spriedumu izpratni un to korektu izpildi, sagatavojot tai nepieciešamos likuma grozījumus.

VII

Vēlos uzsvērt, ka jautājumi, kas skar latviešu valodu, vienlaikus skar Latvijas valsts konstitucionālos pamatus (sk. *Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedokļa “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu” 319. punktu*).

Potenciāls latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas funkcionālā lietojuma samazinājums ir ļoti rūpīgi vērtējams un par to ir nepieciešamas diskusijas, kas ļauj rast pārdomātu risinājumu, kas nodrošina Latvijas kā nacionālas valsts un latviešu valodas ilgtspēju. Likumdevējam ir jāapzinās, ka tā

izvēlētais risinājums ir būtisks Latvijas valstij, latviešu nācijai un latviešu valodas pilnvērtīgai pastāvēšanai nākotnē.

Šāds būtisks Latvijas valsts konstitucionālos pamatus un visu Latvijas sabiedrību skarošs jautājums nav risināms steigā, sliktā likumdošanas procesā cauri Saeimai izdzenot sliktu likumu. Nav redzams attaisnojošs iemesls tam, ka attiecīgie likuma grozījumi nav savlaicīgi sagatavoti, lai tos varētu apspriest pienācīgā likumdošanas procesā.

Turklāt latviešu valodas funkcionālā lietojuma samazinājums augstākajā izglītībā, ko varētu radīt šajā likumā ietvertais regulējums, nav jautājums, kas būtu apspriežams tikai atbildīgajā ministrijā, Saeimas komisijā un Saeimas sēdē. Tas ir visu sabiedrību skarošs jautājums, par kuru bija nepieciešama nopietna un argumentēta diskusija, arī plašākā sabiedrībā. Tāda diemžēl nav notikusi.

C. Par latviešu valodas lomu augstākajā izglītībā un zinātnē

VIII

Mani dara bažīgu tas, vai sasteigtajā likumdošanas procesā Saeima ir spējusi likumā ietvert nepieciešamos mehānismus latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas Latvijā lomas un prestiža pienācīgai nodrošināšanai augstākajā izglītībā un zinātnē.

Mūsu augstākās izglītības un zinātnes atvēršana starptautiskajiem procesiem un Eiropas Savienības oficiālajām valodām nedrīkst notikt, izstumjot valsts valodu no augstākās izglītības un zinātnes.

Satversmes ievads paredz valsts pienākumu garantēt latviešu valodas un kultūras pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem kā nemainīgu Latvijas valsts pamatu, mērķi un jēgu. Šis mērķis ir ilglaicīgs, beztermiņa un mūžīgs, kas ir nākotnē vērsts un kuru nevar un nedrīkst pazaudēt, aizmirst, pasludināt vai padarīt par mazsvarīgu (*sk.: Levits E. Izvērstas Satversmes preambulas iespējamā teksta piedāvājums ar komentāriem. Grām.: Levits E. Valstsgriba. Idejas un domas Latvijai. 1985 -2018. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 630. – 631.lpp.*).

Latviešu valodas un kultūras pastāvēšana un attīstība nodrošina latviešu nācijas identitātes (patības) saglabāšanu un stiprināšanu. Latviešu nācijas un arī Latvijas valsts ilgstoša pastāvēšana ir atkarīga no tā, vai pastāvēs latviešu valoda un kultūra (*sk. turpat, 633.lpp.*).

Latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas statuss nav deklaratīvs. Satversmē noteiktais valsts valodas konstitucionālais rangs ir konkretizējams attiecīgos likumos, nodrošinot valsts valodas lietojumu un pietiekamību visās sabiedrības dzīves jomās. Tāpat valsts valoda valstij un tās iedzīvotājiem ir jāīsteno ikdienā sociālajā realitātē visās sabiedrības dzīves jomās.

Valsts valoda ir vienā valstī dzīvojošo cilvēku kopējā valoda, kas veido kopēju pasaules redzējumu, informācijas un diskusiju telpu, lai demokrātiskā sabiedrībā pieņemtu lēmumus un savstarpēji sadarbotos. Tā ir valsts valodas statusa jēga un obligāts priekšnoteikums saliedētai sabiedrībai un labi

funkcionējošai demokrātijai (*sk.: Levits E. Valsts valodas statuss valstij un pilsoņiem ir jāīsteno ikdienā. Grām.: Levits E. Valstsgriba. Idejas un domas Latvijai. 1985 -2018. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 799.lpp.*).

IX

Nebūtu nedz pieļaujami, nedz veicināmi un atbalstāmi pasākumi, kas kādā sabiedrības dzīves jomā sašaurina valsts valodas lietojumu vai mazina tās nepieciešamību. Jo īpaši tas sakāms par augstāko izglītību un zinātņi.

Ja kādā jomā valsts valodas lietojums nebūs nepieciešams vai to aizstās citu valodu ietekme, ļoti iespējams, ka šajā jomā nenotiks latviešu valodas attīstība un salīdzinoši neilgā laika posmā par šīs jomas jautājumiem nebūs iespējama kvalitatīva diskusija latviešu valodā, jo iztrūks tam nepieciešamā terminoloģija, literatūra un zināšanas latviešu valodā.

Augstākās izglītības un zinātnes attīstība Latvijā primāri ir saistīta ar Latvijas sabiedrības un tās kopējās labklājības celšanu. Nenoliedzot Latvijas augstskolu un zinātnes obligāti nepieciešamo līdzdarbību augstākās izglītības un zinātnes starptautiskajos procesos, vienlaikus nepieciešams ņemt vērā zinātnieku un augstskolu atbildību nodrošināt mūsu valsts iedzīvotāju tiesības piekļūt jaunām zināšanām, sasniegumiem un inovācijām valsts valodā.

X

Vēlos uzsvērt, ka ar nepieciešamību stiprināt valsts valodas pozīcijas augstākajā izglītībā un zinātnē mūsdienu globalizācijas apstākļos saskaras daudzas Eiropas valstis.

Taču nepieciešams paturēt prātā, ka latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas loma latviešu nācijai un Latvijas valstij ir ārkārtīgi būtiska. Šis latviešu valodas kā konstitucionālās vērtības īpašais svars Satversmē ir jāņem vērā un ar to jārēķinās, salīdzinot mūsu situāciju ar citu valstu situāciju.

Pat valstis ar salīdzinoši lielu valodas lietotāju skaitu pievērš uzmanību savas valodas aizsardzībai augstākajā izglītībā un zinātnē. Piemēram, Itālijas Konstitucionālā tiesa, rūpējoties par itāļu valodas pozīciju stiprināšanu šajā jomā, nosprieda, ka studiju programmām, kas augstskolās tiek docētas svešvalodās, vienlaikus ir jātiec docētām arī itāļu valodā. Tā uzsvēra, ka mūsdienu globalizācijas procesi nedrīkst padarīt itāļu valodu par marginālu. Tieši pretēji – šo faktoru dēļ pastāv konstitucionāls pienākums stiprināt itāļu valodas pozīcijas, lai tā spētu pildīt visas valsts valodas funkcijas sabiedrībā un uzturētu Itālijas kultūru un tradīcijas, esot par Itālijas kultūrvēsturiskā mantojuma un identitātes nesēju arī nākotnē (*sk. Itālijas Konstitucionālās tiesas 2017. gada 21. februāra spriedumu Nr. 42*).

XI

Šajā kontekstā kā problemātisku es redzu jauno Augstskolu likuma 56. panta ceturtās daļas 2. punkta formulējumu.

Augstskolu likuma 56. panta ceturtās daļas 2. punkts dod iespēju studiju programmas latviešu valodas vietā īstenot Eiropas Savienības oficiālajās valodās, ja studiju virziena akreditācijas procesā visas studiju programmas, kuras ietilpst vienā izglītības tematiskajā jomā ir saņēmušas novērtējumu “labi” vai “izcili”. Šāda iespēja paredzēta kā valsts dibinātajām augstskolām, tā arī privātajām augstskolām.

Likumdevēja izvēlētais normas formulējums rada bažas, ka šādas studiju programmas augstskolās varētu tikt īstenotas tikai Eiropas Savienības oficiālajās valodās, neparedzot augstskolu pienākumu mūsu valsts iedzīvotājiem nodrošināt līdzvērtīgas programmas pieejamību valsts valodā.

Tas varētu aizskart mūsu valsts iedzīvotāju tiesības Latvijā iegūt kvalitatīvu un izcilu augstāko izglītību valsts valodā, kā arī rada riskus latviešu valodas zinātniskajam potenciālam un prestižam, nākotnē samazinot valsts valodas lietojumu atsevišķās augstākās izglītības un zinātnes jomās.

XII

Tāpat likumdevēja izšķiršanās ļaut nodrošināt Eiropas Savienības oficiālajās valodās tikai tādas studiju programmas, kuru īstenotāji saņēmuši labu vai izcilu novērtējumu attiecīgajā studiju virzienā, var radīt nepamatotu priekšstatu, ka labas vai izcilas studiju programmas ir īstenojamas Eiropas Savienības oficiālajās valodās, savukārt valsts valodā tiek īstenotas ne tik kvalitatīvas studiju programmas.

Likums nedrīkst radīt priekšstatu, ka tikai labas un izcilas studiju programmas iegūst “privilēģiju” tikt īstenotām Eiropas Savienības oficiālajās valodās, kamēr sliktākas kvalitātes studiju programmas var tikt īstenotas valsts valodā. Šāda valodu hierarhija rada priekšstatu par to, ka labu un izcilu kvalitāti labāk var nodrošināt Eiropas Savienības oficiālajās valodās, nekā valsts valodā.

Šāda nostāja degradē latviešu valodas kā valsts valodas nozīmi augstākajā izglītībā un zinātnē.

Nav pieļaujams un attīstāms pretnostādījums starp augstākās izglītības kvalitāti, no vienas puses, un valsts valodu, no otras puses. Tieši pretēji – augstākās izglītības un zinātnes mērķim Latvijas valstī ir jābūt nodrošināt labu un izcilu kvalitāti tieši latviešu valodā kā valsts valodā, turklāt pamatā visās augstākās izglītības un zinātnes jomās.

Tāpat kā latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas aizsardzība nedrīkst kļūt par vienīgo attaisnojumu nekvalitatīvu un lokāli noslēgtu studiju programmu īstenošanai, tāpat arī augstākās izglītības kvalitāte un starptautiskā konkurētspēja nedrīkst tikt veicināta tādā veidā, ka tas vājina valsts valodas lietojuma apjomu augstākajā izglītībā un zinātnē.

XIII

Es gribētu uzsvērt, ka augstākā izglītība nav tikai parasta tirgus prece, neraugoties uz to, ka tai ir sava vērtība un pieprasījums tirgū. Tomēr šo jomu nedrīkst strukturēt tikai merkantili un vērtēt tikai tirgus (plašākā izpratnē) kategorijās. Neapšaubāmi, tirgus ir ļoti svarīga sabiedrības sociālās pasaules sastāvdaļa, taču tas nepatver visu sociālo pasauli. Tirgum nepienākas absolūta prioritāte pār visām citām vērtībām. Protams, neoliberālā ideoloģija joprojām ir dzīva, taču tās ziedu laiki, kas bija 20. gadsimta deviņdesmitajos gados, jau ir pagājuši.

Augstākā izglītība ir viena no jomām, kuru nav iespējams vērtēt mehāniski tikai tirgus principu kategorijās. Ir jāņem vērā, ka augstākā izglītība nodrošina sabiedrības ilgtspējīgu attīstību un cilvēka personības izaugsmi. Augstākai izglītībai ir sava pašvērtība. Tādēļ uz augstāko izglītību nedrīkst skatīties tikai no patērētāja perspektīvas.

Šo konkrēto Augstskolu likuma grozījumu kontekstā jānorāda, ka Latvijai kā nacionālai valstij ir jānodrošina arī valsts valodas ilgtspēja un tās visaptveroša ietekme visās sabiedrības dzīves jomās, tostarp augstākajā izglītībā un zinātnē.

XIV

Vēlos īpaši vērēt uzmanību, ka Augstskolu likuma 5. panta pirmās daļas trešais teikums kā vienu no visu Latvijas augstskolu uzdevumiem nosaka valsts valodas izkopšanu un attīstību augstskolu darbībā.

Tas nav tukšs formulējums, bet sevī ietver dziļu jēgu un augstskolu konstitucionālo atbildību par latviešu valodas ilgtspējīgu attīstību.

Šis augstskolu uzdevums būtu korekti konkretizējams citās likuma normās, paredzot konkrētus augstskolu pienākumus par valsts valodas izkopšanu un attīstību augstākajā izglītībā un zinātnē, jo īpaši, ja augstskolā tiek īstenotas studiju programmas citās, šajā gadījumā Eiropas Savienības oficiālajās valodās.

XV

Likumā “Grozījumi Augstskolu likumā” ir ietverts pietiekami jēdzīgs un mūsu sabiedrībai nepieciešams regulējums, nosakot pamatā Eiropas Savienības oficiālās valodas kā tādas svešvalodas, kurās augstskolas var nodrošināt studiju programmas.

Es principiāli atbalstu Saeimas lēmumu nepaplašināt citu svešvalodu, kas nav Eiropas Savienības oficiālās valodas, lietojumu studiju programmu īstenošanā.

Tajā pašā laikā sasteigtā likumdošanas procesā veikts pārāk plašs un aplams Satversmes tiesas 2020. gada 11. jūnija sprieduma lasījums, plaši atverot durvis angļu valodai kā dominējošajai starptautiskajai saziņas valodai augstākajā izglītībā un zinātnē, vienlaikus nesabalansējot to ar latviešu valodas lietojuma nodrošināšanu. Šo problēmu, ņemot vērā Satversmē noteikto valsts valodas

statusu un Augstskolu likuma 5. panta pirmās daļas trešajā teikumā ietverto augstskolu uzdevumu un atbildību šajā jomā, vajadzētu likumdošanas ceļā jēdzīgi koriģēt.

D. Pienācīga latviešu valodas lietojuma augstākajā izglītībā un zinātnē nodrošinājums drīzumā gaidāmajos augstskolu reformas likumos

XVI

Saeima šobrīd strādā pie vērienīgas un visai sabiedrības nepieciešamas augstskolu reformas, kas ieviesīs būtiskas pārmaiņas augstākās izglītības un zinātnes sistēmā.

Spēkā esošais Augstskolu likums ir faktiski un morāli novecojis. Šobrīd ar tā grozījumiem ir iespējams īstenot nepieciešamās reformas, taču Saeimai pēc tam būtu jāizstrādā un jāpieņem arī kvalitatīvi jauni likumi, kas regulētu kā zinātnes universitāšu darbību, tā arī visu augstākās izglītības un zinātnes jomu.

Šā darba ietvaros Saeimai un arī Izglītības un zinātnes ministrijai jāpievērš uzmanība latviešu valodas pozīciju stiprināšanai augstākajā izglītībā un zinātnē.

Veidojot jauno augstākās izglītības un zinātnes jomas tiesisko ietvaru, likumdošanas ceļā jāatrod vieta izsvērtam un saprātīgi līdzsvarotam risinājumam, kas nodrošinātu ilgtspējīgu un modernai Eiropas valstij atbilstošu risinājumu. Es gribētu īpaši uzsvērt, ka ilgtspējīga un moderna valsts nenozīmē savas valsts valodas apzinātu degradāciju un izstumšanu no augstākās izglītības un zinātnes.

XVII

Es sagaidu, ka jaunajā augstākās izglītības un zinātnes jomas tiesiskajā ietvarā, kas drīzumā tiks sagatavots, tiks ietverti konkrēti risinājumi, kas vienlaikus nodrošinās gan latviešu valodas kā zinātnes valodas izkopšanu un attīstību, gan kvalitatīvu un konkurētspējīgu augstāko izglītību.

Pirmkārt, ar likumu jāparedz latviešu valodas lietojuma apjoms augstākajā izglītībā, kas nodrošinātu pilnvērtīgu latviešu valodas lietojumu visās sabiedrības dzīves jomās un neapdraudētu latviešu valodas potenciālu nākotnē. Angļu valoda kā dominējošā starptautiskā saziņas un zinātnes valoda rada lielu spiedienu citām valodām, un mazas valodas šo spiedienu izjūt jo īpaši.

Tādēļ likumdevējam jāparedz gudri un izsvērti risinājumi, ņemot vērā, ka latviešu valodai Latvijas valstī ir augsta vērtība. Ja mēs gribam saglabāt latviešu valodas lietojumu visās sabiedrības dzīves jomās, nedrīkst būt jomas, kurās bez valsts valodas lietojuma var iztikt. Tas ir Satversmē noteikts konstitucionāls uzstādījums, un likumdevēja pienākums ir to nodrošināt.

Otrkārt, pašam likumdevējam ar likumu ir jālemj par pieļaujamo svešvalodu lietošanas apjomu augstākajā izglītībā un zinātnē kā visai sabiedrībai būtisku jautājumu.

Tādēļ to nedrīkst atstāt pašu augstskolu izlemšanai, jo tad tā izlemšanu ietekmēs šauras augstskolas intereses. Ja par svešvalodu lietojumu lemj likumdevējs, tad tas savā lēmumā izvērtē visas sabiedrības intereses kopumā un ņem vērā latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas konstitucionālo rangu. Protams, tas, vai šis nodrošinājums ir patiešām pietiekams, savukārt var tikt pārbaudīts Satversmes tiesā.

Treškārt, likumdevējam ir jānodrošina iespējas studiju procesā augstskolās un zinātniskajā darbā piesaistīt arī ārvalstu speciālistus, kuri savu darbu varētu veikt arī Eiropas Savienības oficiālajās valodās. Tāpat svarīgi ir arī piesaistīt ārzemju studentus.

Tādēļ studijas programmas kādā Eiropas Savienības valodā izņēmuma kārtā ir iespējamas, ja vienlaikus rūpīgi tiek izsvēta arī latviešu valodas nodrošināšana attiecīgajā jomā vai studiju virzienā. Te, starp citu, varētu tikt ņemtas vērā arī jaunās digitālās iespējas (mašintulkošana).

Jānorāda arī, ka gan līdzšinējais, gan arī jaunais Augstskolu likuma regulējums jau paredz iespēju, ka studiju programma līdz vienai piektajai daļai no kredītpunktu apjoma var tikt īstenota svešvalodā. Iespējams, ka atsevišķās jomās vai studiju virzienos, kur tas būtu pamatoti, šis īpatsvars varētu būt lielāks vai pat pārsvarā. Turklāt gan līdzšinējā, gan jaunā Augstskolu likuma 56. panta redakcija paredz arī vēl citus gadījumus, kuros programmas īstenošana svešvalodās ir saprātīgi pamatota (*skat. 2021. gada 8. aprīļa likuma redakcijas 56. panta ceturtais daļas 1. un 3.punktu*).

Ceturtkārt, likumdevējam jēdzīgi jāregulē arī valsts valodas lietojums zinātniskajā pētniecībā. Zinātniskajiem pētījumiem primāri vajadzētu tapt un tikt publicētiem valsts valodā, īstenojot latviešu valodas kā zinātnes valodas potenciālu. Taču, ņemot vērā nepieciešamo mūsu zinātnieku līdzdalību starptautiskajā zinātniskajā apritē, rūpīgi izsvērtos izņēmuma gadījumos būtu iespējama un atbalstāma zinātniskā pētniecība arī tikai svešvalodās, it sevišķi eksaktajās zinātnēs. Tomēr pamatuzstādījums, ka latviešu valodai ir jābūt arī zinātnes valodai, paliek nemainīgs, un to var nodrošināt tikai zinātniskā pētniecība, kas tiek veikta latviešu valodā.

Piektkārt, aicinu nodrošināt mūsu diasporas līdzdalību augstākās izglītības un zinātnes jomā, kvalificētiem speciālistiem ļaujot pretendēt uz darba vietām augstākās izglītības un zinātniskajās institūcijās, vērtējot viņu iegūtās zinātniskās kvalifikācijas pielīdzināmību Latvijā noteiktajām kvalifikācijām pēc būtības, nevis formāli. Šeit jāņem vērā dažādās valstīs pastāvošās atšķirīgās sistēmas šajā jomā.

XVIII

Latvijas valsts iekārtā Valsts prezidents ir tas politiskais valsts konstitucionālais orgāns, kura funkcijās ietilpst turēt rūpi par Satversmē noteiktajiem valsts konstitucionālajiem pamatiem un izmantot savas Satversmē piešķirtās pilnvaras, lai tos aizsargātu. Pie mūsu valsts konstitucionālajiem pamatiem pieder arī latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda.

Likumus, kas skar valsts ilgtspējību, valsts iekārtu, ar latviešu nāciju un latviešu valodu saistītos jautājumus, Valsts prezidentam ir jāizvērtē īpaši padziļināti.

Tādēļ vēršu uzmanību, ka, lemjot par attiecīgo likumu izsludināšanu, es lielu uzmanību pievēršīšu tam, vai iecerētajos jaunajos augstskolu darbību regulējošajos likumos, kas drīzumā tiks pieņemti, lai pabeigtu augstskolu reformu, būs ietverts pienācīgs, rūpīgi izsvērts regulējums, kas nodrošinās latviešu valodas pozīcijas augstākajā izglītībā un zinātnē, un mans uzdevums šajā jomā būtu korekti izpildīts.

Valsts prezidents



Egils Levits